

Ігор Щербак

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

У статті розглядаються основні проблеми формування готовності майбутніх учителів музики до здійснення громадянського виховання учнів; визначено роль педагогічних умов у забезпеченні ефективної підготовки майбутніх учителів музики до громадянського виховання учнів; досліджено основні складові громадянської компетентності майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: *майбутні вчителі музики, громадянське виховання, громадянська компетентність, педагогічні умови.*

Готовність майбутніх учителів музики до здійснення громадянського виховання школярів не приходить сама по собі. Вона є результатом впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Саме тому на даний момент актуальними стають питання, пов'язані з визначенням умов, потрібних для ефективного вирішення зазначеної проблеми.

Національною доктриною розвитку освіти проголошено, що мета державної політики у галузі освіти полягає у створенні сприятливих умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства [5]. Громадянська позиція учителя музики покликана вирішувати важливі завдання громадянського виховання дітей та молоді, залучати їх до світу прекрасного, формувати естетичне ставлення до мистецтва та навколишньої дійсності, розвивати творчий потенціал. Сучасний вчитель музики покликаний стати одним із активних учасників передачі системи світоглядних, духовних, моральних та естетичних цінностей, сприяти соціалізації підростаючого покоління.

Концептуальні засади педагогіки вищої школи досліджені А. Алексюком, І. Бехом, І. Зязюном, Л. Кондрашовою, А. Кузьмінським та ін. Проблема професійної готовності вчителя стала предметом наукових розвідок Л. Григоренко, А. Капської, Н. Кузьміної, А. Ліненко, О. Мороз, О. Пехоти, С. Сисоєвої, А. Троцько та ін. Особливості професійної підготовки вчителя музичного мистецтва розглядали Е. Абдулін, І. Гринчук, О. Музальов, С. Науменко, О. Ніколаєва, Г. Падалка, Л. Паньків, О. Рудницька, Т. Смирнова, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.

Деякі аспекти підготовки вчителів до професійно-педагогічної діяльності на уроках музичного мистецтва порушуються в працях

А. Бойко, Ю. Мальваного, Н. Савченко та ін. У дослідженнях З. Гіпетерс, В. Дряпіки, Л. Коваль, О. Олексюк, В. Орлова, Г. Падалки, Т. Рейзенкінд, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щедролоєвої Г. Яківчук та ін. порушується проблема професійної підготовки та художньо-естетичного виховання студентів і майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

Концептуальні засади громадянського виховання молодого покоління висвітлено в працях П. Ігнатенка, В. Поплужного, В. Сухомлинського та ін. Значення формування громадянської зрілості у майбутніх педагогів розкрито в працях О. Кафарської, Т. Мироненко, В. Плахтєєвої, Н. Самохіної, А. Сігови та ін. Різні аспекти розв'язання проблеми громадянського виховання учнів загальноосвітніх шкіл розглянуто в низці сучасних досліджень (О. Бенца, М. Боришевський, П. Вербицька, Н. Дерев'яно, Ю. Завалевський, П. Кендзьор, У. Кецик, Л. Корінна, О. Кошопал, О. Красовська, Л. Рехтета, М. Рудь, О. Сухомлинська, К. Чорна, М. Шимановський та ін.). Питання громадянського виховання молодших школярів висвітлено в працях Н. Бібік, Л. Момотюк, І. Рогальської, О. Савченко, Г. Тарасенко та ін.

Проблема готовності майбутніх учителів до здійснення громадянського виховання школярів у педагогічній науці й практиці знайшла відбиття у роботах А. Гаязова, Є. Бондаревської, Р. Рогова, І. Бризгалова, О. Мартинюк, О. Апраксіної, М. Волос, Б. Асаф'єва, Б. Бриліна, Н. Ветлугіна та ін. Разом з тим, у педагогічній науці залишається недослідженим ряд актуальних питань, пов'язаних з формуванням готовності студентів – майбутніх учителів музики до здійснення громадянського виховання школярів засобами музичного мистецтва.

Для успішної підготовки майбутніх учителів музики до здійснення громадянського виховання учнів у школі потрібні різні за змістом умови. Проте особливо значущими є педагогічні умови, покликані забезпечити ефективно вирішення даної проблеми в системі діяльності вищого навчального закладу.

Мета статті полягає у визначенні основних завдань вищого навчального закладу та педагогічних умов, які сприятимуть ефективній підготовці майбутніх учителів музики до здійснення громадянського виховання учнів загальноосвітньої школи.

Повага до своєї країни, до її національних традицій, історії, багатой культури є основою будь-якого виховання. Неможливо виростити справжнього громадянина та гідну людину без поважного, трепетного ставлення до своєї історії та витоків. Нині, коли здійснюється активна демократизація держави, громадянське виховання особистості набуває особливої актуальності.

Провідне місце у процесі громадянського виховання, безперечно, належить освітній складовій, яка доповнюється й розширюється вихованням у душі громадянськості. Це поняття об'єднує в собі

громадянську, політичну соціалізацію та здатність долучати до цього процесу моральні цінності [3, с. 26].

Громадянське виховання учнів усіх ланок освіти повинно стати тією об'єднуючою силою, яка зможе виростити покоління справжніх патріотів, що люблять свою Батьківщину не на словах, а на ділі. Важливою якістю українського патріотизму має бути турбота про благо народу, сприяння становленню й утвердженню України як правової, демократичної держави, готовність відстояти незалежність Батьківщини [3, с. 26].

У сучасному розумінні патріотизм – це поняття, яке трактується всіма неоднозначно й має багато різних визначень. Так, І. Кравцова визначає патріотизм «як любов до своєї батьківщини; до рідних місць («землі батьків»), до рідної мови, культури й традицій, до продуктів праці свого народу [1, с. 103]. І. Харламов розглядає патріотизм як взаємозалежну сукупність моральних почуттів і рис поведінки, яка включає любов до Батьківщини, активну працю на благо Батьківщини, примноження трудових традицій народу, дбайливе ставлення до історичних пам'яток і звичаїв рідної країни, прагнення до зміцнення честі й достоїнства Батьківщини [7]. О. Матвієнко розвиває думку, що патріотизм – це одна з моральних якостей особистості, яка включає любов до Батьківщини, готовність до її захисту, прихильність до народної культури, знання національних традицій, національне достоїнство, гордість і честь, які знаходять своє втілення в громадянськості [4, с. 29].

Громадянське виховання на уроках музики має величезне значення, тому що мова йде про долю сьогодення й майбутніх поколінь, тому що наші діти повинні не тільки мати належний обсяг знань, але й стати зрілими духовно й інтелектуально. Матеріалізм продовжує усе більше домінувати над суспільством і людиною, витісняючи найважливіші проблеми виховання, що приводить до життєвих протиріч. Звідси – гостра необхідність у вихованні патріотизму та громадянськості молодших школярів на уроках музики, що на основі вітчизняних музичних творів, українських пісень, примовок і т.д. буде виховувати в молодому поколінні якості, які за усіх часів відрізняли український характер: доброту, відкритість, достоїнство, щирість, шляхетність.

Складність музично-виховного процесу у школі визначається рядом моментів. Так, варто пам'ятати, що при колективній формі занять необхідно враховувати можливості кожного учня окремо. Крім того, одне і те ж завдання на різних рівнях загального й музичного розвитку учнів, залежно від їхнього віку, вирішується з істотними відмінностями. Специфічні труднощі викликає і те, що кожний елемент уроку музики, навіть тренування в читанні нотного запису або звичайна інтонаційно-ритмічна вправа, повинні прилучати учнів до музики, бути заняттям з музичного мистецтва. Тому обов'язковою якістю уроків музики є їхня емоційна насиченість, творче, активне, естетичне ставлення учнів до будь-якого виконаного ними завдання [9, с. 182].

Фахівці відзначають, що інтерес до професії вчителя музики в сучасного школяра може виникнути тільки у випадку зіткнення з яскравою особистістю вчителя, який володіє не тільки художньо-творчими, але й духовно-моральними якостями й здібностями. Для цього необхідні універсальні якості особистості (відповідальність, самооцінка, самоконтроль, гнучкість й ін.) і специфічні, характерні для вчителя музики (музикальність, артистизм, атракція, емпатійність й ін.). Г. Ципін зазначає, що учитель повинен бути «якщо не божеством, то абсолютно ідеальною людиною» [8].

На жаль, аналіз сформованої практики показує, що на сучасному етапі при підготовці фахівця в системі вищої професійної музично-педагогічної освіти не здійснюється виховання його громадянськості та патріотичності. Очевидно, що в сучасних соціальних умовах помітно загострилися протиріччя між: гострою потребою збереження національної музичної культури й низьким соціальним статусом професії «учитель музики»; необхідністю розвитку глибокого й стійкого професійного інтересу в майбутніх учителів музики й відсутністю відповідних освітніх технологій у педагогіці музичної освіти; значенням української народної (духовної) музики і її недостатнім використанням у системі професійної підготовки майбутнього вчителя музики у вищій школі; педагогічними можливостями сучасної української національної пісні і її незатребуваністю як засобу розвитку професійного інтересу майбутнього вчителя [9, с. 183].

Необхідність формування готовності майбутніх учителів музики до здійснення громадського виховання школярів обумовлена зростаючими вимогами до особистості й професійної діяльності вчителя; соціальним замовленням держави, яка потребує діяльного, мислячого, з високим рівнем громадянської самосвідомості, орієнтованого на духовні цінності, самостійного й відповідального в прийнятті рішень громадянина. Тому, залишаючи вуз і розпочинаючи роботу на педагогічній ниві, молодий вчитель музики повинен бути готовим до професійної діяльності по громадському вихованню школярів. І цю готовність можна визначити як складну інтегративну якість особистості педагога, спрямовану на формування громадянських якостей особистості школярів, яка включає в себе соціальні, моральні й професійні погляди і почуття, оптимальну суму знань теорії й практики громадського виховання й необхідну систему практичних умінь і навичок, ціннісні орієнтації, мотиваційно-ціннісне ставлення до діяльності по громадському вихованню школярів засобами музичного мистецтва.

Формування готовності майбутнього вчителя музики до здійснення громадського виховання школярів повинно передбачати особистісно орієнтовану, гуманістичну спрямованість навчально-виховного процесу у вищій школі, а також забезпечуватися сукупністю наступних умов:

- збагачення змісту навчально-виховного процесу поняттями,

ідеями, теоріями, знання яких сприяє формуванню в майбутніх фахівців професійної готовності здійснювати громадянське виховання школярів;

- гуманізація й гуманітаризація підготовки майбутніх учителів;
- використання в процесі навчання особистісно-діяльнісного та індивідуально-творчого підходів;
- діалогізація процесу навчання;
- єдність і взаємозв'язок вивчення теоретичних курсів зі змістом практичної діяльності майбутніх вчителів музики;
- сполучення різних видів діяльності студентів у процесі підготовки;
- алгоритмізація навчання, включення студентів у різні форми науково-дослідної роботи по проблемі [6, с. 139].

Готовність студентів – майбутніх учителів музики до здійснення громадянського виховання повинна включати наступні елементи:

- змістовно-процесуальний (фонд знань із проблем громадянського виховання, повнота засвоєння змісту вмінь до здійснення даного виду діяльності);
- мотиваційно-ціннісний (особистісне ставлення до здійснення громадянського виховання школярів).

Крім того, формування готовності до здійснення громадянського виховання в майбутніх вчителів не з'являється одразу. Цьому передують загальнонаукова, загальнокультурна, психолого-педагогічна, предметно-методична й творчо-практична підготовки, які ведуть студента від одного рівня готовності до іншого: спочатку формується готовність студента до здійснення громадянського виховання школярів на репродуктивному рівні, потім – на репродуктивно-творчому, і нарешті, на творчо-модернізуючому рівні. Основними ж соціально-педагогічними якостями, які лежать в основі готовності здійснення громадянського виховання школярів, є активність вчителя музики, прагнення до реалізації себе й свідоме сприйняття ідеалів суспільства, перетворення їх у глибоко особисті для себе цінності, переконання і потреби.

Громадянське виховання неможливо реалізувати через окрему навчальну дисципліну. Це – цілісна система, яка охоплює всі сфери діяльності вищого навчального закладу, як навчальні, так і позанавчальні, і яка пропонує, в першу чергу, практико-орієнтовані й інтерактивні методи навчання і виховання. Готовність вчителя музики до здійснення громадянського виховання в школі має стати одним з найважливіших навчальних результатів громадянського виховання (поряд із громадянськими цінностями й досвідом громадянських дій) у вищому навчальному закладі.

Громадянська компетентність майбутнього вчителя музики бути розкрита через ряд ключових компетентностей, кожна з яких володіє певним набором здібностей, які складають цю компетентність:

- дослідницька компетентність – здібності, пов'язані з аналізом і оцінкою поточної соціальної ситуації;
- компетентність соціального вибору – здібності, пов'язані з умінням здійснити вибір і прийняти рішення у конкретній соціальній ситуації при зіткненні з конкретними соціальними проблемами;
- компетентність соціальної дії – здібності, пов'язані із завданнями по реалізації здійсненого вибору, ухваленого рішення;
- комунікативна компетентність – здібності взаємодії з іншими людьми (включаючи толерантність), насамперед, при вирішенні соціальних проблем;
- навчальна компетентність – здібності, пов'язані з необхідністю подальшої освіти в соціальних умовах, які постійно змінюються [6, с. 140].

Рівень громадянської вихованості учнів школи, професійна і громадянська зрілість педагога і методичний інструментарій впливу на особистість – це ті три основні показники, які відбивають ефективність діяльності педагога по формуванню в учнів громадянської позиції. Тому, на нашу думку, в число основних завдань вищого навчального закладу повинні бути включені:

- розвиток у майбутніх учителів музики ключових компетентностей, необхідних для успішної реалізації ідей громадянського виховання;
- проектування освітнього середовища ВНЗ як простору нагромадження, збагачення досвіду громадянського самовизначення й становлення громадянськості фахівця;
- розробка й обґрунтування моделі громадянського виховання у ВНЗ (цінності, цілі, зміст, технології, умови й ресурси) при неодмінному обліку регіональної специфіки;
- розробка і впровадження в навчальний процес курсів і модулів, пов'язаних з підготовкою майбутніх вчителів музики як активних учасників процесу демократизації школи, у тому числі формування демократичного укладу шкільного життя, здійснюючи при цьому тісне співробітництво зі школами й іншими навчальними закладами, насамперед, з тими, де ведеться активна робота в цьому напрямку;
- акцентування й збагачення проблематики громадянського виховання в змісті психолого-педагогічних, загально-гуманітарних і спеціальних навчальних дисциплін;
- створення інформаційного забезпечення громадянського виховання: інтегративних курсів, навчальних модулів, різних програм практики, банку даних, орієнтованих на становлення педагога-громадянина;
- розробка критеріїв і показників ефективності громадянського виховання й діагностичного інструментарію для відстеження динаміки становлення ключових громадянських компетентностей майбутнього

педагога [6, с. 141].

Актуальність проблеми формування готовності майбутніх учителів музики до здійснення громадянського виховання школярів обумовлена глобальними соціально-економічними, політичними й культурними змінами в нашій країні; зростаючими вимогами до особистості й професійної діяльності вчителя, важливим завданням якого є виховання справжнього громадянина; недостатньою розробленістю проблеми в теорії й практиці педагогіки. Тому, необхідною є спеціальна модель формування готовності майбутнього вчителя музики до здійснення громадянського виховання школярів і умови, які забезпечать особистісно-орієнтовану, гуманістичну спрямованість навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі в цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравцова Н. И. Опыт и проблемы воспитания гражданственности на примере вузовской библиотеки / Н. И. Кравцова // Гражданское общество: проблемы становления : сб. науч. тр. – Новосибирск, 2006. – С. 103–107.
2. Красноок З. П. О критериях становления гражданственности у молодежи / З. П. Красноок // Инновационные процессы в высшей школе : всерос. науч.-практ. конф., сентябрь 2004 г. : тезисы докл. – Краснодар, 2004. – С. 41–42.
3. Кучинська І. Громадянське виховання та його значення у сучасному виховному процесі / І. Кучинська // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 3. – С. 26–27.
4. Матвієнко О. Виховання толерантності починається з учителя / О. Матвієнко // Рідна школа. – 2005. – № 6, червень. – С. 29–32.
5. Національна доктрина розвитку освіти : затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347 // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4–6.
6. Торохтий В. С. Гражданское и патриотическое воспитание в условиях модернизации образования / В. С. Торохтий // Материалы II Всероссийской науч.-практ. конф. университетских округов России 19–20 мая 2008 г. [Отв. ред. С. Б. Смирнов]. – Оренбург – Санкт-Петербург : Ассоциация «Университетский образовательный округ Санкт-Петербурга», 2008. – С. 139–146.
7. Харламов И. Ф. Педагогика : учеб. пособие для вузов / И. Ф. Харламов. – М. : Гардарики, 1999. – 520 с.
8. Цыпин Г. М. Обучение игре на фортепиано / Г. М. Цыпин. – М. : Просвещение, 1984. – 173 с.
9. Шевченко Ю. А. Роль педагогічних умов ефективної підготовки майбутніх учителів музики до організації музичної творчості дітей / Ю. А. Шевченко // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2010. – № 2. – С. 182–189.